KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

En-Nisâ Sûresi 34. Âyette Geçen بما حفظ الله Cümlesinin
Kırâat Vecihleri ve Ebû Ca'fer Kırâatinde Mansub
Okunmasıyla Oluşan Anlam Muğlaklığının Tespiti,
Getirilen Öneri ve Çözüm Yolları

Determination of the Ambiguity of the Sentence
بما حفظ الله Mentioned in Verse 34 of the Time of
en-Nisâ and Reading in Abu Ca'fer Kırâat and
Suggestions Given and Solutions

Mehmet Ali DURUR*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Durur, M. A. (2021). En-Nisâ Sûresi 34. âyette geçen بما حفظ الله cümlesinin kırâat vecihleri ve Ebû Ca'fer kırâatinde mansub okunmasıyla oluşan anlam muğlaklığının tespiti, getirilen öneri ve çözüm yolları. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (29), 485-502.

Durur, M. A. (2021). Determination of the ambiguity of the sentence بما حفظ الله mentioned in verse 34 of the time of en-Nisâ and reading in Abu Ca'fer kırâat and suggestions given and solutions. *The Journal of Kesit Academy*, 7 (29), 485-502.

doi 10.29228/kesit.52619

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 13.09.2021

Kabul/ Accepted/ Принимать: 06.12.2021

Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.12.2021

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена
ИНТИХАЛ.НЕТ Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это
произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Öğr. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, malidurur44@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

En-Nisâ Sûresi 34. Âyette Geçen بما حفظ الله Cümlesinin Kırâat Vecihleri ve
Ebû Ca'fer Kırâatinde Mansub Okunmasıyla Oluşan Anlam
Muğlaklığının Tespiti, Getirilen Öneri ve Çözüm Yolları¹

*Determination of the Ambiguity of the Sentence بما حفظ الله Mentioned in
Verse 34 of the Time of en-Nisâ and Reading in Abu Ca'fer Kırâat and
Suggestions Given and Solutions*

Öğr. Gör. Dr. M. Ali DURUR

Öz: Bu makalede Ebû Câ'fer'in en-Nisâ 34. âyette geçen بما حفظ الله cümle-
sindeki الله lafzını mansup okumasıyla ilgili tartışmaları ele alıp çözüm ve
neriler getirmeye çalıştık. Bunu yaparken de önce cumhur kırâatini ve yak-
laşımını irdeledik. Ebû Câ'fer kırâatindeki kapalılığı izale etmeye çalışırken
muhtelif müfessirlerin görüşleini verip bunları tartıştık. Son olarak kendi
tercih ettiğimiz görüşü ele aldık. Buna göre zamirin bağlamdan anlaşılan
eşe dönmesi yaklaşımını öne çıkarmayı tercih ettik. Böylece âyette "Al-
lah'ın koruduğu hususlar üzere (eşlerinin namusunu) koruyan kadınlar"
anlamını vererek Ebû Câ'fer kırâatinde bulunan problemin çözüme kavuş-
tuğu kanaatine vardık. Bu yaklaşımda takdir edilen failin açığa çıkarılma-
sıyla anlam netleşmekte olup âyette geçen cümledeki kapalılığın giderilme-
si için çok sayıda takdire de gerek kalmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ulûmu'l-Kur'ân, kırâat-i seb'a, kırâat-i aşera,
cumhur ulema, Ebû Ca'fer.

Abstract: In this article, we discussed the debates about Abu Ja'far's rea-
ding of the word الله in the sentence of بما حفظ الله in the 34th verse of an-Nisa
and tried to bring solutions and suggestions. While doing this, we first ex-
amined the recitation and approach of the people. While trying to remove
the obscurity in the recitation of Abu Ja'far, we gave the views of various

¹ "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

commentators and discussed them. Finally, we discussed our preferred view. Accordingly, we preferred to highlight the approach of returning the pronoun to the spouse, which is understood from the context. Thus, we came to the conclusion that the problem in Abu Ja'far's recitation has been resolved by giving the meaning of "women who protect (the honor of their wives) as Allah protects them" in the verse. In this approach, the meaning becomes clear with the revealing of the appreciated perpetrator.

Keywords: Tafsir, Ulûmu'l-Qur'ân, kırâat-i seb'a, kırâat-i ashera, public ulema, Abu Ja'fer.

1. Giriş

Ulûmu'l-Kur'ân ıstılahı olarak kırâat ilmi; Kur'ân lafızlarının okuma şeklini ve rivâyet edenleri belirlemek suretiyle bu lafızlar üzerinde muhtelif okuma şekillerini kendine konu edinen tefsir ilmi çerçevesinde de değerlendirilebilecek bir ilim dalı olarak karşımıza çıkar. Bu tarif en çok kabul gören tanımların başında gelmektedir. Kırâat ilmiyle alakalı ilk çalışmalar hicrî 70 (689) ve 80'li (699) yıllara dayanmaktadır. Hicrî ilk üç asırdaki bu çalışmalar ekseriyetle Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam gibi kentlerde yoğunlaşmıştır. Sahih rivayet ve okuyuş şekillerini tercih eden âlimler ilk başlarda oldukça fazla iken ilerleyen zamanlarda insanlar bazı kişiler üzerinde yoğunlaşmış ve ilk kırâat ekolleri zuhur etmiştir. Kırâat ekollerine müteallık çeşitli tasniflere eserlerinde yer vermişlerdir. İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) yedili tasnifi yaygınlık kazanmış, âlimler tarafından da öne çıkartılmıştır. Hicrî 8. Yüzyılda İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) bu yedili tasnifi onlu tasnif şekilde ifade etmiş ve bundan sonra Kırâat-ı Seb'a yerine Kırâat-i Aşere tasnifi öne çıkmıştır. Sahih ve mütevâtir Kırâat-i Seb'a'nın taşıdığı kabul edilen ve Kırâatler için şart koşulan hususiyetleri taşıma fikrinden hareketle Ebû Câ'fer (ö.130/747-48), kırâati Hicrî IV. yüzyıldan Kırâat ilmiyle alakalı kitaplar içerisinde yer almaya başlamıştır. Bazı âlimler Ebû Câ'fer'in kırâatini şâz olarak nitelerken bazıları da mütevâtir olduğunu savunmuştur. Sahâbe ve tâbiîn ileri gelenlerinin hayatta bulunduğu dönemde Mescid-i Nebî' de Kur'ân dersleri veren Ebû Câ'fer'in Kırâat şekli, âdil ve sikâ ravilerce nakledilmiş olup Arap dili gramerine de uyumludur. Bu hususiyetlere dikkat çeken Zehebî (ö. 748/1348) bu kırâat için şâz ifadesinin kullanılmasını doğru olmayacağını belirtir. Biz bu makalemizde Ebû Câ'fer'in en-Nisâ sûresi 34. Âyette geçen "بما حفظ الله" cümlesindeki "الله" lafzını mansub/fethalı okunmasıyla ilgili tartışmaları ele alıp çözüm ve öneriler getirmeye çalıştık. Bunu yaparken de önce cumhurun kırâati ve yaklaşımı irdeledik. Ebû Câ'fer Kırâatindeki kapalılığı izale etmeye çalışırken muhtelif müfessirlerin görüşleri verip bunları tartıştıkve kendi tercih ettiğimiz görüşü inceleyerek öne çıkarttık.

Kırâat ilmi Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında, yorumlanmasında ve hükümler çıkarılmasında büyük bir önemi haizdir. Ulûmu'l-Kur'ân ıstılahı olan kırâat muhtelif şekillerde tarif edilmiştir. Taşköprizâde (ö. 968/1561), bu kavramı “*Mütevâtir ihtilaf vecihleri bakımından Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim'in nazmunun şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır*”² şeklinde tanımlamıştır. İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) ise Kırâat ilmine daha kuşatıcı şu tanımları getirir: “*Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nispet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.*”³ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere Kırâat ilmi Kur'ân'ın okunuş şekilleriyle ilgilenmektedir. Arap diline vakıf olan birisi kolaylıkla bilir ki bu dilde anlamlar bu okuma şekillerine göre ortaya çıkmaktadır. Haliyle tefsir ilmiyle ilgilenen kişi, lafza ve cümleye kattığı anlam bakımından bu okuma şekilleriyle ilgilenme durumundadır.

Resûlullâh (s.a.v) nazil olan ayetleri vahiy kâtiplerine yazdırtmış ve bu yazılı nüshaları yanında muhafaza etmiştir. Peygamberin (s.a.v) vefatından sonra gelişen olaylar ve akabinde baş gösteren Kur'ân'ın zayi olma tehlikesi üzerine Hz. Ebûbekir (ö. 13/634) Kur'ân'ı cem ettirip Mushaf haline getirtmiştir. Zuhur eden okuma ve buna bağlı olarak anlama ihtilafları üzerine Hz. Osman da (ö. 35/656) bu Mushaf'ı Kureys lehçesi üzere çoğaltmış ve eyaletlere göndermiştir. Daha sonra da bu nüsha haricinde kalan diğer nüshaları yaktırmıştır. Hz. Osman'ın bu faaliyeti yedi harf⁴ iznini sınırlandırmış ve ihtilafların bitmesinde tesirli olmuştur. O dönemde çoğaltılan bu nüshalarda ne hareke ne de noktalama işaretleri mevcuttu. Bu husus özellikle İslam'a yeni giren kişiler arasında okuma hatalarını beraberinde getirmiştir. Sahâbe icmâsıyla oluşturulan Hz. Osman Mushaflarının ümmet tarafından kabul görüp yaygınlaşmasıyla Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam gibi beldelerde kırâat faaliyetleri artmıştır. Bu Mushaflar, Fetihlerle beraber Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, İran, Anadolu ve Orta Asya'ya yayılmıştır.⁵ Bahsi geçen yerlerde kırâat âlimleri okumayla ilgili bilgileri değişik hocalardan alırken bunlar arasında kendi tercihlerini belirtmişler ve bu tercihler üzerine faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Önceleri sahih kırâatle okuyan âlimler bir hayli fazlayken zamanın geçmesiyle halk bunlardan bir kısmı üzerinde yoğunlaşmıştır.⁶ Bu yoğunlaş-

² Ahmet b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fi Mevduâtı'l-Ulûm*, 1. Basım, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1989), 2/6.

³ Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf Şemseddin Ebû'l-Hayr İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibin*, 1. Basım, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 41.

⁴ Kur'ân-ı Kerim'in lafızları ve kıraati ile ilgili yedi vecih veya lehçe olup Arapça “Ahrufu's Seb'a” şeklinde ifade edilir. Nüzûl döneminde okuma ve öğrenmede kolaylık olması nedeniyle Peygamber tarafından verilmiş bir izindir Kur'ân'ın farklı lehçelerde okunmasını belirtmektedir. (Bkz. Osman Kaya, Kur'an'ım Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahruf's-Seb'a (Yedi Harf Meselesi). *CUİFD*. C. VIII, Sayı: 2, Sivas 2004, s. 224.

⁵ Sirâceddin en-Neşşâr, *el-Büdü'rü'z-zâhire fi'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtire* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut, 2000, 127-128.

⁶ Ali b. Muhammed es-Sehâvî, *Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ'*, thk. Abdülhak Abdüddâim, 1. Basım, (Mısır:

ma neticesinde kırâat ekolleri neşet etmiştir. Kaleme alınan ilk telif eserlerde kırâatlerin sayısı otuzu aşmaktadır. Ebû Ubeyd kâsım b. Sellâm bilinen yedi kırâate ek olarak yirmi beş kırâat şekli daha saymaktadır.⁷ İbn Mücâhid (ö. 324/936) kaleme aldığı *Kitâbu's-Seb'a* eseriyle bu hususta mihenk taşı görevi üstlenmiştir. İbn Mücâhid'in kurucusu olduğu bu sistem; Medine'de Nâfi' b. Abdurrahman (ö. 169/785), Mekke'de İbn Kesîr (ö. 120/738), Kûfe'de Âsım b. Behdele (ö. 127/745), Hamza b. Habîb (ö. 156/773) ve Kisâî (ö. 189/805), Basra'da Ebû Amr b. Alâ (ö. 154/771) ve Şam'da İbn Âmir'in (ö. 118/736) kırâatlerinden teşekkül etmektedir.⁸ Bu kırâat şekillerini Amr ed-Dânî'nin (ö.444/1053) benimsemesi ve eserleri sayesinde İslâm âleminde yayılmış ve kırâat-ı seb'a öğretiminde temel kabul edilmiştir.⁹

Kırâat ilmi çalışmaları yedi okuyuş şekline münhasır kalmamış gelişmeye devam etmiştir. İbn Mihrân en-Nisâbü'rî (ö. 381/992) *el-Ğāye fî'l-kırâ'âtî'l-aşr* ismiyle te'lif ettiği eserinde onlu sistemi ihdas eden ilk müellif¹⁰ olmasına rağmen bu tasnif kırâat öğreniminde kabul görmemiştir. Kırâat-i aşereyi sistemleştirerek öğretimde bir metot haline getiren İbnü'l-Cezerî olmuştur (ö. 833/1429). İbn Mihrân yedi imamın okuyuş şekillerine üç kırâat imamını ekleyerek ona çıkartmıştır bu üç kişi şunlardır: Ebû Câ'fer Yezîd b. Ka'ka¹¹ (ö.130/747-48), Şeyh Ya'kûb el-Hadramî (ö.205/821) ve Halef b. Hişâm'dır (ö. 229/844).¹² Kırâat-i aşere başlangıçta Endülüs gibi muayyen İslâm topraklarında etkin olmuşken Endülüs'ün Müslümanların hâkimiyetinden çıkmasıyla tüm İslâm âlemine yayılmıştır. Okuma şekillerini tasnif etme bu kadarla sınırlı kalmamıştır.

Müessesetü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011), 2/443.

⁷ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm b. Abdullah el-Herevî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, thk. Mervân el-Atiyye, Muhsin Hebebe, Vefâ Takıyuddin 3. Basım, (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1995), 78.

⁸ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 2/432.

⁹ Bkz. Osman b. Amr Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi'u'l-Beyan fî'l-Kırâati's-Seb'i*, 1. Basım, (Medine: Câmiâtü's-Şârika, 2007); İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşri fî Kırâati'l-Aşri*, thk. Ali Muhammed ed-Dabba', 1. Basım, (Beyrut: Matbaatu't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, 2001), 1/47.

¹⁰ Ali Eroğlu, "İbn Mihrân en-Nisâbü'rî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 23/285-287.

¹¹ Tam adı Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Kırâat öğrenimini Abdullah b. Ayyâş, Abdullah b. Abbâs ve Ebû Hüreyre'de yapmıştır. Ebû Ca'fer'den Kırâat ilminin tanınmış iki râvisi; İbn Cemmâz ve İbn Verdân Kırâat-i Seb'a imamlarından Nâfi' b. Abdurrahman, Ebû Amr b. alâ ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem kırâat ilmini tahsil ertmişlerdir. Ebû Ca'fer'in okuyuş şekli IV. Yüzyılda Kırâat-i Aşere konusunda yazılmış eserlerde yer almaya başlamıştır. Ebû Ca'fer Kırâati, Hurûf-u mukattaa'yı hafif sekte ile okuması, Harekeli bir harften önce cemi' zamirlerinde mim harfi bulunduğu da bu mimlere "vav" takdir ederek مكمو، عليهمو okumasıyla، هو ve هي zamirlerini, kendilerinden önce fethalı "vav", "fe" ve "lâm" bulunması halinde وهو، فهو، لهُو şeklinde "ha" harfinin iskânıyla okumasıyla, istisnaları olmakla birlikte sâkin hemzeleri, bir önceki harfin harekesine uygun bir med harfine dönüştürerek يومنون، يامورون، ييس، بيس şeklinde okumasıyla, Tenvinden ve sâkin "nun"dan sonra izhar harflerinden "ha" (ح) veya "ğayn" (غ) geldiğinde istisnalar bulunmakla beraber ihfâ yaparak okumasıyla ve كائن و كائن şeklinde okumasıyla tanınmıştır.

¹² Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*; Sehâvî, *Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ'*, 2/433. (Bkz. TAYYAR ALTIKULAÇ, "EBÜ CA'FER el-KÂRÎ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-cafer-el-kari> (22.09.2021).

Bu çalışmaların devamı olarak içlerinde sahih rivayetlerle birlikte şâz okuyuşları da barındıran dört kırâat daha İbnü'l-Cezerî'nin çalışmalarıyla on kırâate eklenerek kırâat sayıları on dörde ulaşmıştır.¹³ Bu kırâatler ise şunlardır: İbn Muhaysın (123/741), Yezîdî (202/812), Hasan-ı Basrî (110/728) ve A'meş'tir (148/765).¹⁴

Sahih kırâatlerin muayyen şartlara haiz olmaları gerekmektedir. Bu şartlar; sahih olsun veya olmasın bir vecihle de olsa Arap dili gramer yapısına uyma, takdire de olsa Hz. Osman'ın çoğalttığı Mushaf nüshalarına uygunluk ve senet zincirinin sıhhatli olması şeklindedir. İbnü'l-Cezerî bu hususu "*Tayyibetü'n-Neşr fî Kırâati'l-Aşr*" isimli eserinde şöyle ifade etmektedir:

"Nahiv yönünden uygun olan her bir şey

Kitabette ihtimal içerir

Menba' sahih, o da Kur'ân

Üç ana esas işte budur.

Her ne zaman bu esaslardan biri bozulsa

*Yedi (kırâatten) den biri dahi olsa, onu tashih et."*¹⁵

Araştırmamıza konu edindiğimiz en- Nisâ sûresi 34. âyetteki "بما حفظ الله" cümlesinde mevcut "Allah" lafzını Ebû Ca'fer mansub okuyarak cumhurun kırâatine muhalefet etmiştir. Taberî (ö. 310/923) bu okuma şeklini reddetmiş,¹⁶ İbn Cinnî (ö. 392/1002) ise şâz kırâatler arasında saymıştır.¹⁷ Bu ve benzeri âlimlerce bâtil kabul edilen bu okuma şeklinin makalemizin ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere anlamada müphemliğe ve zorluğa neden olsa da doğru bir okuyuş olduğu üzerinde durulacaktır. Elbette Ebû Ca'fer "الله" lafzını fethalı okuyarak anlamda kapalılığa neden olmuştur. Lakin Arap dilinde var olan, hafz yapılan cümlelere takdir yöntemiyle bu kapalılığı ortadan kaldırmak mümkün olmaktadır. Bu incelememizde anlamı muğlâk olan bu kırâati analiz edip üzerindeki kapalılığı kaldırmaya çalışacağız. Bunu yaparken ilk olarak cumhurun kırâatine göre âyetin te'vilini kısaca verdikten sonra Ebû Ca'fer kırâati hakkında yapılan yorumları vermeye çalışacağız. Te'vil ve yorumlardan sonra kendi tercihimizi belirtip bir sonuca varacağız.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *Nihâyetü'l-Bererefi'l-Kırâati's-Selâsi'z-Zâideti ale'l-Aşere*, thk. Cemâl Seyyid er-Rufâ'î, 1. Basım, (Kâhire: Mektebetü İbn teymiyye, 2007), 18.

¹⁴ Abdulhamit Birişik, *Kırâat, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 27/391-394.

¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fî Kırâati'l-Aşr*, 32

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 2. Basım, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2010), 3/800.

¹⁷ Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî, *el Muhteseb fî Tebyîni Vucûhu Şuvâzzi'l-Kırâati ve'l-İdâhi anha*, 1. Basım, (Tâif: Vizâratu'l-Evkâf, 1999), 1/188.

2. Cumhur Kırâatine Göre Nisâ 34. Âyetin Te'vili

Bu bölümde âyetin te'vilini verirken makalemize mevzu bahis kısımla iktifa edeceğiz. Âyetle izahı zikredilen; erkeğin nafaka yükümlülüğü, nüshûz, darp ve buna taalluk eden hükümlerin te'vil ve tefsirine girmemeye özen göstereceğiz.

Kırâat âlimlerin ekseriyeti mevzubahis âyetle geçen **بما حفظ الله** cümlesinde bulunan **الله** lafzını merfu'/ötreli okuyarak fail yapmışlardır. Bu okuyuş şekline göre âyetin tamamının metni ve meali şöyledir:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا¹⁸

*“Erkekler kadınların idaresini üstlenenlerdir. Bu sebeple Allah onları farklı hususiyetlerde birbirlerine karşı faziletli oldukları kabiliyetler bahşetmiştir. Bununla birlikte erkekler mallarından harcama yapmaktadırlar. Saliha itaatkâr kadınlar eşlerinin gıyabında Allah'ın koruduğu şeyleri koruyan kadınlardır. İffetsizlik yapmasından korktuğunuz kadınlara önce öğüt verin, yataklarında yalnız bırakın ve (son çare olarak) darp ediniz. Daha sonra size itaat ederlerse onların aleyhlerinde bir çözüm aramayın. Elbette Allah yüce ve büyüktür.”*¹⁹ Bu aşamada biz makalemizde, âyetle geçen **بما حفظ الله** cümlesini esas alacağız ve bu doğrultudaki yorumlarda yoğunlaşacağız. Cumhur kırâate göre **بما حفظ الله** şeklinde **الله** lafzının fail yapılarak merfu' okunmasıyla anlam; Allah'ın kadınların haklarını Kur'ân-ı Kerimde belirtilen husularla koruduğu gibi onlar da erkeklerin gıyabında onların mallarını, şereflerini, namuslarını ve ev sırlarını koruyanlardır.²⁰ Elmalılı Hamdi (1878-1942) tefsirinde, bu yaklaşım yani Allah'ın kitabında belirtilen kadınların haklarına karşılık erkeklere itaat etmeleri gerektiği yorumu yapılmaktadır.²¹

Âyet-i Kerimde Allah (cc) yönetim ve idare hususiyetleri bakımından kadının gözetimini, yönlendirilmelerini ve disiplin altına alınmalarını erkeklere tevdi etmiştir. Bunun sebebinin de erkeklerin verdikleri mihr ve maişet sorumluluğu olarak belirtilmektedir. Saliha kadınlar Allah'a ve eşlerine itaatkâr olarak tanımlanırken kocalarının kendi yanlarında bulunmadıkları zamanlarda namuslarını ve mallarını koruyanlar olarak anlatılmaktadırlar. Bu husus kadınların dikkat etmeleri gereken Allah'ın karar kıldığı, üzerlerindeki bir hak ve görevdir. Şayet kadınlar eşlerine karşı güzel muamele ve itaat konusunda Allah'ın emrini önemsemedikleri takdirde âyetle belirtilen ilk husus, Allah'ın hatırlatılması ve güzel öğüt verilmesidir. Eğer kendilerini düzeltmezlerse

¹⁸ En-Nisâ 4/34.

¹⁹ Bkz. *Kur'ân-ı Hakîm Meâli*, Çev. Balıkesirli Hasan Basri Çantay, Nâsir: Mürşid Çantay, 1. Basım, (İstanbul: Elif Ofset, 1976), en-Nisâ 4/34; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, Çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk, 1. Basım. (Ankara: İşaret Yayınları, 1996), en-Nisâ 4/34.

²⁰ *Kur'ân-ı Hakîm Meâli*, Çev. Balıkesirli Hasan Basri Çantay 1/126.

²¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2. Basım, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1982), 2/1350.

yataklarında terk edilmeleri emredilmektedir. Tüm bunlara rağmen serkeşlikleri bitmez ve davranışlarındaki ısrar devam ederse belli şartlara riayet edilerek darp edilmeleri öğütlenmektedir. Bu çözümlerden herhangi birisi netice verdiğinde ise kadınlara zulmetmemeleri ve buna bir bahane aramamaları emredilmektedir.²²

Âyette geçen *بما حفظ الله* cümlesinde geçen *ما* edatına mastar manası verebildiğimiz gibi ism-i mevsul anlamı da verip bağlantı edatı görevi üstlendirebiliriz. Mastar anlamı verdiğimizde anlam; Saliha kadınlar sadece Allah'ın koruması sayesinde erkeklerin gıyaplarında koruyucudurlar. Yani Allah'ın muhafazası ve kadınları koruyucu olmalarına uygun hale getirmesiyle mümkün olmaktadır. Bu durumda kadınların koruyuculuğu Allah'ın tevfiğiyle gerçekleşmektedir. Eğer Allah onları yüz üstü bırakırsa kadınlar bu vasfı (koruyuculuk) gerçekleştirememektedirler. Bu şekliyle *حفظ* lafzında var olan koruma kevnî/ fitrî bir koruma olmaktadır.²³ *ما* edatına ism-i mevsul anlamı verdiğimizde ana; “Allah'ın kadınlar sebebiyle erkekleri koruduğu şeyle” şeklinde olmaktadır. Yani Allah'ın (cc) erkeklere vacip kıldığı mihr, nafaka ve güzel muamele nedeniyle kadınların erkeklere hüsnü muamelede bulunmaları gerekmektedir. Bu durumda Allah'ın kadınların haklarını gözettiği ve eşlerine de bunu tavsiye ettiği anlamı oluşmaktadır. Bunun mukabilinde kadınlar, Allah'a ve eşlerine itaat etmeleri ve kocaları yokken onların kendi üzerlerine düşen Allah'ın (cc) belirlediği haklarını korumaları gerekmektedir. Bu durum göstermektedir ki, Allah kadınların haklarını gözetmekte kadınlara tavsiyede bulunduğu gibi kocalarına da kadınların haklarını korumalarını tavsiye etmektedir. Bu karşılıklı haklar nedeniyle kadınlar Allah'a ve eşlerine itaat etmeli ve eşlerinin gıyaplarında da onların aile olmalarından müteşekkil hukuklarını muhafaza etmelidirler.²⁴ Bu durumda âyette geçen *بما حفظ الله* cümlesi “*bu bunun karşılığıdır*” cümlesinin mukabilinde söylenmiş olmaktadır. Cümlede geçen *ب* harf-i cerri üstte belirtildiği gibi ivaz için olabildiği gibi sebebiye anlamını vermek de uygun düşer Bu durumda *بما حفظ الله* cümlesi “*bu bunun sebebidir*” cümlesine karşılık gelir.²⁵ Tüm bunlar Allah'ın (cc) kadınları koruduğu hususlardır. Ayrıca bu hususlar Allah'ın (cc) kadınları korumak için uygun gördüğü fitrî ve şer'î özelliklerdir.

Erkeklerin yokluklarında kadınların üzerlerine düşen görevi yerine getirmeleri karşılığında mükâfat olduğu gibi, hainlik etmeleri durumunda da şiddetli azabın vaat

²² Taberî, *Tefsir*, 6/692.

²³ Taberî, *Tefsir*, 6/694; Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmet b. Muhamed el-Vâhidî, *et-Tefsîrul-Basît*, thk. Muhammed b. Salih b. Abdullah el-Fevzân, 1. Basım, (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1999), 6/84.

²⁴ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Yusuf en-Necâtî, Muhammed Ali en-Neccâr, Abdulfettah İsmail eş-Şelbî, 4. Basım, (Mısır: Dâru'l-Misriyyeti li't-Te'lif ve't-Terceme, 1995), 1/265; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, 6/488.

²⁵ Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin Ebû Abdullah Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 2. Basım, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1981), 10/71.

edilmesi tarzında bir mana vermek isabetli bir yaklaşımdır.²⁶ Erkeklerin yokluklarında kadınların kocalarının haklarına riayet etmelerinden dolayı Allah'ın koruması anlamı da verilebilir. Kadın kocasının gıyabında kendi namusunu, eşinin malını ve çocuklarını gözetir ve korur. Bu şekildeki bir koruma hukuki/şer'î sorumluluk gereğidir. Bu durumda anlam şöyle olmaktadır: Allah'ın kadınları koruduğu hukukla, kadınlar da erkeklerin haklarını muhafaza ederler. Bu anlam çerçevesinde âyette geçen ب harf-i cerri istiane ve vasıta anlamında kullanılmış olmaktadır.²⁷ İbn Âşûr (1879-1973) bu harf-i cerrin mülâbese (ilişki, sıkı dostluk) anlamında olduğunu belirterek “*Kadınlar Allah'ın emrine uygun olarak eşlerini muhafaza ederler*”²⁸ şeklinde bir anlam vererek üstte geçen anlama yakın bir mana verir.

Verdiğimiz yorumlardan da anlaşılmaktadır ki cumhurun kırâati Arap dilinin yalın ve fasih okuma kuralları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Anlamada müphemlik ve bir zorluk teşkil etmemektedir. Aşağıda görüleceği üzere الله lafzı mansup okunduğunda da anlamda müphemlik olmamakla beraber, bu merfu okuyuşta الله lafzı fail konumunda olup kulun fiillerini yaratmada mutlak kudret sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu okuyuş yaratma eylemini Allah lafzına isnat ederek Müslümanların mutlak yaratıcının Allah olduğu umumi anlayışı çerçevesinde bir mana oluşturmaktadır.

3. Ebû Ca'fer'in Nisâ 34. Âyette Geçen الله Lafzını Okuyuşu Öneri ve Analiz

Ebû Ca'fer daha öncede belirttiğimiz üzere âyette الله بما حفظ الله cümlesinde geçen الله lafzın “mansup/fethalı okumaktadır. Bu kırâatte failin gizlenmiş olması anlamayı problemlile hale getirmektedir. Bu okuyuş şekli Allah'ın hıfzını/korumasını meçhul birine isnat etmektedir. Hâlbuki Allah (cc) her şeyi koruyan ve gözetendir.”²⁹

Taberî âyetin okuyuşunda cumhurun yaklaşımının isabetli olduğunu belirtir. Ebû Ca'fer'in kırâatinde failin meçhul oluşu ve kulun kendi fiillerinin yaratıcısı olma intibahını vererek okuyucu için özü engellediğini ve bu hususta hücceti sabit kıldığını belirtir. Bu kırâatin tek/sâz kaldığını söyler ve şu izahı getirir: “*Bu kırâat âyetteki Allah'ın muhafaza ve murakabe vasfını ortadan kaldırmaktadır. Bu şekildeki bir okuyuş Arap dili kurallarında var olan bir okuma şekli olmasına rağmen Allah lafzının nasb edilerek okunması çirkin görülmüştür. Çünkü Arap mantığınca, bilinenin dışına çıkılmaktadır. Araplar, fiile bilinen bir refakatçisi olmadıkça mastarla beraber faili/özneyi hazfetmezler.*”³⁰

²⁶ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmut b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, 1. Basım, (Beyrut: Dâr'u'l-Fikr, 1977), 1/524.

²⁷ Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/188; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Endelûsî; *el-Bahru'l-Muhîr fi't-Tefsîr*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, 1. Basım, (Beyrut: Dâr'u'l-Fikr, 1988), 3/625.

²⁸ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1. Basım, (Beyrut: Müessesetü't-Târîh, t.y.), 4/115.

²⁹ İbn Cinnî, *Muhteseb*, 1/187.

³⁰ Taberî, *Tefsîr*, 6/694-695.

Allah (cc) kendi korumasını hiçbir kimseye nispet etmemesi nedeniyle âyette geçen Allah lafzı mansub okunduğunda anlam sorunu oluşturmaktadır. İbn Cinnî (ö. 392/1002) bu problemi hazfedilmiş bir muzaf takdiriyle çözümlemeye gayret ederek şu açıklamaları getirmektedir: بما حفظ دين الله (şahsın) Allah'ın dininin koruduklarını koruyarak, شريعة الله (şahsın) Allah'ın hukukununkoruduklarını koruyarak ve عهد الله (şahsın) Allah'ın ahdinin koruduklarını koruyarak. Kur'ân- Kerimde, Arap şiiri ve fasih Arap kelimasında muzafın hazfi oldukça yaygın ve sık kullanılan bir hususiyettir.³¹

Failin hazfi konusunda âlimlerinden gelen farklı yaklaşımlar mevcuttur:

2.1. الله الذى يحفظ حق الله Cümlesindeki Takdirin Şeklinde Gerçekleşme Durumu

Bu durumda anlam; *"Allah'ın hakkını korumadaki emri nedeniyle"* şeklinde olur. Bu anlam verme biçiminde erkek eşin hakkı da bu hususa tabidir. Ebû Ca'fer en-Nehhâs (ö. 338/950) *"Kadınlar Allah'ın koruduğu şeyler; dinin belirttiği ilkeler ve Allah'ın bahşettiği akıl çerçevesinde koruyucudurlar"*³² anlamını verir. Âyetteki Allah Lafzının mansub okunuşu hakkında Zemahşerî (ö. 538/1144) şöyle demektedir: *"Âyette geçen بما حفظ الله cümlesindeki Allah lafzı, ما edatı mevsul (bağlantı edatı) yapılarak mansub okunmuştur. Bu durumda yapılan takdirle birlikte anlam; "erkeklerin yokluğunda Allah'ın emrini koruma emri; iffetli olma, erkeklere karşı şefkatli olma ve onlara itaat etme şeklinde gerçekleşmektedir."*³³ Burada bir bakıma *"بما حفظ الله"* (Allah'ın koruduğunu koruyarak) ve *"بما حفظ أقر الله"* (Allah'ın emrinin koruduğunu koruyarak) şeklinde anlaşılmaktadır. İbn Atiyye (ö. 541/1147) âyette geçen حفظ fiilinde geçen merfu' bir zamir bulunduğunu belirterek anlamı şöyle verir: *"Kadınlar Allah'ın emirlerine uyduklarında yani erkeklerin gıyaplarında Allah'ın belirttiği itaat, birr ve din gibi hususlara riayet ettiklerinde."*³⁴ Ferrâ (ö.207/822) âyetteki Allah lafzının mansub okunmasına itiraz etmiş ve şöyle demiştir; *"Onun nasb edilmesi filin vaki olduğunu gösterir ki sanki şöyle demiş olursun; 'Kadınlar erkeklerin yokluklarında Allah'ın muhafaza ettiklerini koruyanlardır.' Aynen 'Allah'ın razı olduğu şeyler' demen gibi. Böyle bir takdir yapma durumunda ise fiili ism-i mevsûle tahsis etmiş olursun. Bu da ancak mastarı bu şekilde kullananlarca sahihtir. Ben bunu hoş görmemekteyim. Çünkü faili bilinen tüm fiiller mastar hükmündedir."*³⁵

Âyetin mansub okunuşunu Taberî de (ö. 310/923) hoş görmemiş eleştirmiştir.

³¹ İbn Cinnî, *Muhtesab*, 1/188; Ebû Hayyân Endülüsi, *el-Bahru'l-Muhît*, 3/625.

³² Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, thk. Halid Ali, 1. Basım, (Kahire: Dâru'l-Ma'rife, 1983), 1/212.

³³ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/506; Ebû hayyân Endülüsi, *Bahru'l-Muhît*, 3/625; Şemseddin Ebû'l-Hayr İbn Cezerî, *en-Neşr fi Kırâati'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba', 1. Basım, (Beyrut: Matbaatu't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, 1994), 2/317.

³⁴ Abdullah b. Gâlib b. Abdurrahman b. Atiyye el Endülüsi, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbillâhi'l-Azîz*, thk. Abdu's-salam Abdu's-şâfi', 1. Basım, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 2/47.

³⁵ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 1/265.

Taberî, âyetle geçen Allah lafzının mansub okunuşunu Arap aklında bilinenin/marufun dışına çıkıldığından dolayı hoş görmemektedir. Çünkü Araplar mastara bilinen bir şey eşlik etmedikçe, faili mastar sebebiyle hazf etmezler.³⁶ Fail zikredilmediğinde failin işaret ettiğinde; hakikatte fail olmayan nesne veya takdir edilen şeyde belirsizlik oluşmaktadır. Fakat mükellef fail olarak hukuka dayalı eylemleri yaparsa onun eylemi Allah hakkını ve sınırlarını muhafaza etmeye dönüşmektedir. **حفظ الله** cümlesindeki failin belirsiz oluşu muzaf takdir etmeyi gerekli kılmaktadır. Bu durum hazf edileni mücerret muzaftan daha tesirli bir hale getirmektedir. Böylece daha fazla takdir yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı mansub okuyuş âlimlerin çoğunluğunca zayıf addedilmiştir.

Âyetteki Allah lafzını mansub okuyarak takdir yapanlar sanki şöyle demektedirler:

- Kadınlar güzel ahlakla bezendiklerinde itaatkâr olmaktadırlar.
- Kadınlar Allah'ın üzerlerine vacip kıldığı emirlere itaat etmekle yükümlüdürler. Eğer bu emirleri yerine getirirlerse Allah'ın hakkını ve emanetini yerine getirmiş olurlar.
- Kadınlar bizzat güzel ahlaklı oluşlarıyla itaatkâr olmaktadırlar. Eğer kendileri bu tür ahlakla ahlaklanmışlarsa Allah'ın hakkını ve benzer şeyleri korumuş olmaktadırlar.³⁷

2.2. Cümlede Hazfedilmiş Failin Kendi Zamirine Takdir Edilme Hususu

بما حفظن الله “Allah'ın onları (kadınları) koruduğu şeyle (hukukla)” şeklinde yapılan takdirdir. Nehhâs takdirin **حفظن الله** (Allah'ın onları koruduğu) şeklinde olup fiilin tek başına zikredildiğini söylemişlerdir” der.³⁸ Bu zayıf bir görüştür. Bu ve benzeri şekillerde zamirin hazf edilmesi kabul gören bir yaklaşım değildir. Sadece şiir zarureti sebebiyle yapılabilir.³⁹

Ebû Hayyân Endülüî (ö. 745/1344) bu gibi durumlarda zamir hazf edilmiştir denilmemelidir. Bilakis zamir bayanlara müfret olarak râci edilmiş denilmelidir. Bu şekildeki durumda cins gözetilerek sâliha kadınlar müzekker kipiyle ifade edilmiş olur. Getirilen bu izahların tümü **ما** edatını mastar olarak yorumlayanların şâz yaklaşımlarıdır. Bu şekildeki okuyuşa gerek te yoktur. Kur'ân bu tür yaklaşımların hepsinden münezzehtir.⁴⁰

³⁶ Taberî, *Tefsîr*, 6/694-695.

³⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/43-44

³⁸ En-Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 1/212.

³⁹ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 2/47; Ebû Hayyân Endülüî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3/625.

⁴⁰ Ebû Hayyân Endülüî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3/625

3.3. حفظ Fiilindeki Zamirin Zevce (Kocaya) Râci Olma Durumu

Bu durumda takdir şöyle yapılır: Kadınlar Allah'ın hakkını eşlerinin koruduğu hususlar üzere koruyanlardır. Bu yaklaşımda erkek eşin (zevc) zikri âyette geçmemektedir şeklindeki bir itiraza âyette geçen غيب (gayb) kelimesinin müzekker zikredilmiş olması erkek eşe benzeşim arz etmektedir şeklinde cevap verebiliriz. Çünkü حافطات للغيب cümlesinin anlamı, erkeklerin olmadıkları zamanlarda kadınlar, erkek eş için koruyucudurlar, şeklindedir. Âyette kast edilen olmama/bulunmama (غيبة) durumu bağlamdan da anlaşılacağı üzere erkek eş içindir. Bu yorum müfessirlerin genelini yaklaşımdır. Mesela İbn Cüreyc (ö. 150/767) âyetin bu kısmını Atâ b. Rabah'a (ö. 114/732) sorduğunu onun da erkek eş anlamını verdiğini söyler.⁴¹ Mücâhid (ö. 103/721) aynı anlamı çoğul ifadeyle belirtir.⁴² Süddî (ö. 127/745) ise âyeti "kendi haklarını eşleri için koruyanlardır" şeklinde yorumlayarak bu görüşü destekler.⁴³

Zamirin cümlede zikri geçmeyen bir olguya râci edilmesi Kur'ân'da ve Arap dilinde yaygın bir kullanıma sahiptir. Örnekleri de oldukça fazladır. Zikri geçen duruma benzer şekilde en-Nisâ 34. âyetteki zamirin râci edilmesi takdir yapılarak anlam verilmesinden daha yerinde bir yaklaşım olur. Peşinden gelen 35. âyetteki durum bu hususu güçlendirmektedir:

وَأِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا⁴⁴

"(Eşlerin) aralarının açılmasından endişe ederseniz hem erkeğin ailesinden hem de kadının ailesinden bir hakem gönderin. Hakemler eşleri barıştırmak isterlerse Allah eşlerin barışmalarını muvaffak kılar. Elbette Allah hakiki bilen ve haberdar olandır"⁴⁵

Zemahşerî (ö. 538/1144) âyette geçen بَيْنِهِمَا cümlesindeki zamirin eşlere râci olduğunu belirtir. Lakin eşlerin zikri âyette onlara delalet edecek şekilde geçmemektedir.⁴⁶ İbn Âşûr (1879-1973) بَيْنِهِمَا cümlesindeki zamirin her iki eşe râci olduğunu bunun en-Nisâ 34. âyetten itibaren bağlamdan anlaşıldığını belirtmektedir.⁴⁷

Cümle içerisinde zikri geçmeyen bir olguya râci olan zamirlere Kur'ân-ı Kerimden birkaç örnek daha vererek bu yaklaşımı pekiştirelim.

⁴¹ Taberî, *Tefsîr*, 6/693.

⁴² İbrahim İbnü'l-Münzir, *Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Sa'd b. Muhammed es-Sa'd, 1. Basım, (Medine: Dâru'l-Meâsir, 2002), 2/687.

⁴³ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Tayyib, 1. Basım, (Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr ve Mektebetü Mustafa, 1988), 3/941.

⁴⁴ En-Nisâ, 4/35.

⁴⁵ Çantay, *Kur'ân-ı Hâkim Meali*, 1/35.

⁴⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/508; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 10/75; Nâsiruddîn Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, 2. Basım, (Beirut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998), 1/356.

⁴⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/45.

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنُضُودٍ⁴⁸

“Vaktaki (azap) emrimiz geldiğinde (o ülkenin) üstünü altına getirdik ve onların üzerlerine pişirilmiş yığın halde taşlar yağdırdık.”⁴⁹

Âyette geçen سافلها عليها ve sözcüklerindeki zamirler Lût (as) kavminin şehirlerine râci olmaktadır. Âyette şehirlerin bahsi geçmese de bu husus bağlamdan anlaşılmaktadır.⁵⁰

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا⁵¹ ve كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَإِنَّ⁵²

“Allah yaptıklarına mukabil insanları hemen muahaze etseydi yeryüzünde canlı kalması gerekirdi. Fakat onlar muayyen bir zamana kadar erteler. Vakitleri geldiğinde gerekeni yapar. Elbette Allah Kullarını görendir.”⁵³ “Yeryüzünde bulunan her canlı ölümlüdür.”⁵⁴ Bu iki âyette أرض /yeryüzü kelimesi geçmemektedir. Lakin kuvvetli delalet nedeniyle ظهرها kelimesindeki ها zamir zikri geçmeyen أرض kelimesine râci edilmiştir.⁵⁵

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْخُلُوفَ⁵⁶ ve كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ⁵⁷

“Özellikle (can)boğaza gelip dayandığında”⁵⁸ ve “Uyanık olun köprücük kemiğine gelip dayandığında”⁵⁹ Her iki âyette بلغت kelimesindeki zamir insanın kendisidir. Zikri geçmese de anlam bunu gerektirmektedir. Boğaz veya köprücük kemiğine gelip dayanan candır.⁶⁰

Nisâ 35. âyete dönersek zamirin her iki eşe râci edilmesi kadının kocanın haklarını gıyabında koruduğu gibi koca da kadının haklarını korumuş olmaktadır. Benzer şekilde muzafın takdir edilmesi fasih lisanda ve peygamberin sözlerinde de vardır.

⁴⁸ Hûd, 11/82.

⁴⁹ Çantay, a.g.e., 1/337.

⁵⁰ Şihâbuddin Mahmud b. Abdullah el-Hüseyî el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî*, thk. Ali Abdulbârî Atiyye, 1. Basım, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 12/118; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 12/134.

⁵¹ Fâtır, 35/45.

⁵² Er-Rahmân, 55/26.

⁵³ Çantay, *Kur'ân-ı Hâkim Meali*, 2/778.

⁵⁴ Çantay, a.g.e., 3/990.

⁵⁵ Hibetullah b. Ali b. Muhammed b. Hamza el-Hasenî el-Alevî Ebû's-Saâdet İbnu's-Şecerî, *Emâlî İbnu's-Şecerî*, thk. Mahmud Muhammed Tanâhî, 1. Basım, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1992), 59; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5/241.

⁵⁶ el-Vâkıa, 56/83.

⁵⁷ el-Kıyâme, 75/26.

⁵⁸ Çantay, a.g.e., 3/1003.

⁵⁹ Çantay, a.g.e., 3/1119.

⁶⁰ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 5/253; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 9/357 ve 27/343-344.

Mesela *إحفظ الله يحفظك* “Allah’ın (dinini) koru ki Allah da seni korusun”⁶¹ hadisinde din kelimesini muzaf olarak takdir ederiz. Bunu yaparken de cümlelerin bağlamından istifade ederiz.

Zamirin erkek eşe râci edilmesi yöntemiyle iki problemi de çözüme kavuşturmuş olmaktadır. Birinci yöneldiği olduğu gibi çok fazla takdire gerek kalmadığı gibi ikinci yöneldiği üzere zımni şahıslara takdir etmeye de gerek kalmamaktadır. Bizim de tercih ettiğimiz hazfedilmiş olanı bağlamdan anlama şeklini doğru kabul edersek mana şu iki yorumu beraberinde getirecektir:

1. Saliha eşin kocası hakkında Allah’ın belirlediği hukuku koruması ve riayet etmesi gerekir. Bu durumda âyetin manası şöyle yorumlanır; “*Ey Kadınlar! Kocalarınızın Allah’ın belirlediği hukukunuzu muhafaza ettiği gibi sizler de Allah’ın belirlediği onların haklarını koruyunuz.*” Bu husus; haberin kaynağın dışına çıktığı bir inşâ cümlesi üslubuyla oluşturulmuştur.

Bu te’vîl zikri geçen cumhur kırâatlerinden birinin anlamıyla ilişkilendirilerek elde edilmektedir. Yani Allah’ın kadınlar hakkında erkeklere muhafazasını vacip kıldığı mihr, nafaka ve güzel muamele hususlarını yerine getirmeleri sebebiyle böyle olması gerekmektedir. Allah, kadınların haklarına riayet eden kocaların hukukuna kadınların da uymasını tavsiye etmektedir. Bu durumda kadınlar erkeklerin yokluklarında Allah’a ve kocalarına itaat etmeleri gerekmektedir. Bu anlam çerçevesinde ﴿harf-i cerri ivaz için olmaktadır. Sebebiye anlamı vermekte mümkündür.

Bu anlamı verirken mefhumu’l-muhalefe kriterini işletmek yerinde bir yaklaşım olmaz. Çünkü bağlam erkek eşler hakkında bir açıklama içermekte olup kadınları kapsamamaktadır. Âyet, önce erkeği kadına yönetici yapmış akabinde birbirlerine karşı olan üstünlüklerinden/ faziletlerinden bahsetmiştir. Daha sonra ise erkeklerin kadınlar hakkında yükümlü oldukları hususlara mukabil kadınların da sorumlu oldukları hususları zikretmiştir. Âyetin bu üslupla inzal olması daha dikkat çekici ve hükümlerin yerine getirilmesini daha seri bir şekilde ifa edilmesini sağlamaktadır. Bu husus ilahî şeriatın hikmetlerindendir. Âyette belirtilen hakların karşılıklı yerine getirilme hususu bir tarafın taksiri durumunda diğer tarafa belirtilen hakları ifa etmeme hakkını vermez. Böyle anlaşılmasa da gerekir. Bir tarafın mükellef olduğu hakkı, Allah’ın hakkı olması bakımından öncelikli olarak yerine getirmesi gerekir. Allah hakkının ikame edilmesi ve muhafazası her hâlükârda vacip olan bir husustur. Eğer koca üzerine düşen yükümlülüğü yerine getiriyorsa kadın sorumluluğunu yerine getirmede daha bir istekli olmalıdır.

⁶¹ Ebû îsâ Muhammed b. îsâ b. Sevre(Yezîd) et-Tirmizî, *Süneni Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd 3. Basım, (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1998), “Sıfatu’l-Kıyame”, 59 (No, 1044).

2. Allah (cc) salih kadına kocasını koruma ve erdemli olma hususunu kolaylaştıracağını haber vermektedir. Bu yorumlamada ب harf-i cerri sebep bildirmektedir. Bu durumda belirtilen koruma yaratılıştan gelen bir durumdur. Çünkü erkek, kadının eşi olarak Allah'ın belirlediği hakları ve sınırları gözetmekte ve muhafaza etmektedir. Allah da aynı şekilde davranan kadının koruyucu olmasını kolaylaştırmaktadır. Bu husus gelen âyette şöyle belirtilmektedir: ⁶² *وكان أبوهما صالحاً* "O ikisinin babaları iyi biriydi"⁶³ Âyette belirtilen iki çocuğun babalarının salih biri olması sebebiyle Allah o ikisinin mallarını korumaktadır. İyiliğin karşılığı iyiliktir. Âyette idmac üslubu kullanılmış ve böylece her iki taraf Allah'ın belirlediği hukuku muhafaza ettiklerinde işlerinin kolaylaştırılacağına dikkat çekilmiştir.

Cumhurun kırâati Allah'ın hukukunu muhafaza etmeye işaret ederek muvaffak olmayı da bu duruma bağlamaktadır. Ebû Ca'fer'in kırâati ise şer'î sebeplerden biriyle bu muvaffakiyeti elde etmeye ve nedeni Allah'ın yarattığını vurgulamaktadır. Tarafların haklarını koruma ve genel anlamda belirlemiş olduğu sınırları gözetmelerinin açıklandığı yorumlarda var olan incelikli, düşündürücü ve derin anlamlar karışmamakta ve birbirlerini nakz etmemektedirler. Ayrıca tüm bu yorumların murat edilmiş olmasında da bir engel bulunmamaktadır.

SONUÇ

Bu makalemizde kırâat imamı Ebû Ca'fer'in en-Nisâ sûresi 34. âyette geçen بما حفظ الله cümlesinde geçen Allah lafzını fetha okuması nedeniyle muhtemel problemler ve kapalılık üzerinde durmaya çalıştık. Bunu yaparken Cumhur ve Ebû Ca'fer kırâatine yapılan yorum ve izahları üzerinden hareket ettik. Bunları izah ettikten sonra Kur'ân-Kerim ve Arap dilinde var olan bağlamdan hareketle anlamı kavrama yönteminden yararlandık.

Cumhur kırâatine göre âyetin anlamı açık ve kavraması kolaydır. Çünkü cümlede fail açık bir şekilde mevcut olup anlam karışıklığına sebep olacak bir husus söz konusu değildir. Ebû Ca'fer kırâatinde fail mevcut değildir. Bu durum, anlamı kavrama ve te'vîl problemine neden olmaktadır. Bu hususun çözümlenmesi için müfessirler gayret sarf etmişler ve çeşitli yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bazıları failin belirsizliğini gerekçe gösterip bu kırâati reddetmiş, bazıları da muzaf takdir ederek anlamı tashih etmeyi seçmiştir. Biz genel anlamda tashih etmeyi dikkate alarak, zamirin bağlamdan anlaşılan eşe dönmesi yaklaşımını öne çıkarmayı tercih ettik. Böylece âyete "Allah'ın koruduğu hususlar üzere (eşlerinin namusunu) koruyan kadınlar" anlamını vererek Ebû Ca'fer kırâatinde bulunan problemin çözülmüş olabileceği kanaatine vardık. Bu yaklaşımda takdir edilen failin açığa çıkarılmasıyla anlam netleşmekte olup âyette geçen

⁶² Kehf, 18/82.

⁶³ Çantay, a.g.e., 2/547.

cümledeki kapalılığın giderilmesi için çok sayıda takdire de gerek kalmamaktadır.

Takdir edilen failin açıklığa kavuşturulmasıyla birlikte İbn Atiyye ve Ebû Hayyân gibi dilbilimci ve müfessirlerin takbih ettikleri üzere حفظ kelimesindeki müennes zamir takdir etme faraziyeleri de çözümlenmiş olmaktadır.

Ebû Ca'fer kırâati hususunda var olan yaklaşımlarda bulunan müphemliğe ve bunlara verilen cevaplara girmekten makale kapsamı dışına çıkma endişesiyle kaçındık. Yine de atıf yaptığımız bilgiler ve yorumların söz konusu okumadaki gidermede yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Bu âyet özelinde ve genel olarak kırâat şekillerinde gizlenmiş olan anlamlar söz konusu okuyuşlarda Kur'ân-ı Kerim'in i'câzını da göstermektedir. "...Eğer bu kitap Allah'tan başkası tarafından olsaydı elbette birbirini tutmayan birçok (şey) bulurlardı." (Kur'ân-ı Kerim Nisâ Sûresi, 4/82)

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî*, thk. Ali Abdalbârî Atiyye, Beyrut: 1. Basım, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Saîd b. Yahya b. Mihrân, *es-Sinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed Becâvî, Ebû'l-Fadl İbrahim, 1. Basım, Beyrut: Mektebetü'l-Unsuriyye, 1988.
- Beydâvî, Nâsiruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, 2. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998.
- Birişik, Abdulhamit. "Kırâat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çantay, Balıkesirli Hasan Basri, *Kurân-ı Hakîm Meâli*, Nâşir: Mürşid Çantay, 1. Basım, İstanbul: Elif Ofset, 1976.
- Ebû Amr ed-Dânî, Osman b. Amr, *Câmi'u'l-Beyan fi'l-Kırâati's-Seb'i*, 1. Basım, Medine: Câmiâtu's-Şârika, 2007.
- Ebû Hayyân Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân *el-Bahru'l-Muhîr fi't-Tefsîr*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Eroğlu, Ali. "İbn Mihrân en-Nîsâbü'rî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, Çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk, 1.

- Basım. Ankara: İşaret Yayınları, 1996.
- Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn Ebû Abdullah, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut: 2. Basım, Dâru'l-Fikr, 1981.
- Ferrâ, Yahya b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Yusuf en-Necâtî, Muhammed Ali en-Neccâr, Abdulfettah İsmail eş-Şelbî, 4. Basım, Mısır: Dâru'l-Mısriyyeti li't-Te'lif ve't-Terceme, 1995.
- İbn Atiyye el Endülüsi, Abdullah b. Ğâlib b. Abdurrahman, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbillâhi'l-Azîz*, thk. Abdu's-selam Abdu's-şâfi', 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1. Basım, Beyrut: Müessesetü't-Târîh, t.y.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf Şemseddin Ebû'l-Hayr. *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*. 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf Şemseddin Ebû'l-Hayr, *Tayyibetü'n-Neşru fi Kırâati'l-Aşri*, thk. Ali Muhammed ed-Dabba', 1. Basım, Beyrut: Matbaatu't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, 2001.
- İbnü'l-Cezerî, *Nihâyetü'l-Bererefi'l-Kırâati's-Selâsi'z-Zâideti ale'l-Aşere*, thk. Cemâl Seyyid er-Rufâî, 1. Basım, Kâhire: Mektebetü İbn teymiyye, 2007.
- İbn Cezerî, , *en-Neşr fi Kırâati'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba', 1. Basım, Beyrut: Matbaatu't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, 1994.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî, el Muhteseb fi Tebyîni Vucûhu Şuvâzzi'l-Kırâati ve'l-İddâhi Anha, 1. Basım, Tâif: Vizâratu'l-Evkâf, 1999.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Tayyib, 1. Basım, Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr ve Mektebetü Mustafa, 1988.
- İbnü'l-Münzir, İbrahim, *Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Sa'd b. Muhammed es-Sa'd, 1. Basım, Medine: Dâru'l-Meâsir, 2002.
- İbnü's-Şecerî, Hibetullah b. Ali b. Muhammed b. Hamza el-Hasenî el-Alevi Ebû's-Saâdet, *Emâlî İbnu's-Şecerî*, thk. Mahmud Muhammed Tanâhî, 1. Basım, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1992.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd Abdullah. *Fedâilu'l-Kur'ân*, thk. Mervân el-Atiyye, Muhsin Herebe, Vefâ Takıyuddin. 3. Basım, Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 1995.
- Kaya, Osman, *Kur'an'ım Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahruf's-Seb'a (Yedi Harf Meselesi)*. CUIFD. C. VIII, Sayı: 2, Sivas 2004.

- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmet b. Muhammed b. İsmail, *İ'râbu'l-Kur'ân*, thk. Halid Ali, Kahire: 1. Basım, Dâru'l-Ma'rife, 1983.
- Neşşâr, Sirâceddin en-Neşşâr, *el-Büdü'rü'z-zâhire fi'l-kırâ'âti'l-aşri'l-mütevâtire* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut, 2000
- Osman b. Amr Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi'u'l-Beyan fi'l-Kırâati's-Seb'i*, Medine: Câmiâtu's-Şârîka, 2007.
- Sehâvî, Ali b. Muhammed es-Sehâvî, *Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ'*, thk. Abdu'l-Hak Abduddâim, 1. Basım, Mısır: Müessesetü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011.
- Şelbî, Abdulfettah İsmail eş-Şelbî, Mısır: Dâru'l-Mısriyyeti li't-Te'lif ve't-Terceme, 1995.
- Taşköprizâde, Ahmet b. Mustafa. *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fi Mevduâtî'l-Ulûm*. 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1989.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 2. Basım, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2010.
- Tirmizî, Ebû îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, *Süneni Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd, 3. Basım, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Vâhidî Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmet b. Muhamed, *et-Tefsîrul-Basît*, thk. Muhammed b. Salih b. Abdullah el-Fevzân, 1. Basım, Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1999.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2. Basım, İstanbul: Eser Neşriyat, 1982.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah mahmut b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, 1. Basım, Beyrut: Dâr'u'l-Fikr, 1977.
- Bu çalışmada, alan editörlerinin onayı çerçevesinde, kaynakların gösterimi konusunda klasik sistem tercih edilmiştir.**